

Oprindelig trykt i *KOM-magasinet: Magasinet for kommunikation og sprog*, 2004 # 4. 35-37.

EU har en del af æren for professionaliseringen af oversættelse og tolkning

Man har kunnet leve af professionel oversættelse i Danmark siden Christian IV fastansatte en oversætter til at gennemgå toldpapirene med henblik på inddrivelse af Øresundstolden i 1634.

Og efter at vi blev medlemmer af EU har det taget fart. Et par eksempler: I 1974 foretog jeg en månedlang undersøgelse af tekster på den dengang enerådende DR TV og fandt ikke en udsendelse uden fejl. Det ville jeg ikke kunne i dag på DR1 og TV2.

Da Danmark blev medlem af EU oversatte man alle relevante dokumenter uden at de blev revideret. Resultatet var at danske oversættere i årevis måtte trækkes med direkte fejlagtige oversættelser i juridiske dokumenter der skulle gengives, som de først var blevet oversat, og som derfor måtte have en fodnote om at teksten skulle udlægges på en anden måde end ”der stod”. Dette er helt utænkeligt i dag, og der sker ikke noget tilsvarende med de nye medlemslande.

Antallet af folk der lever af oversættelse er steget markant. Nogenlunde pålidelige skøn for Danmarks vedkommende lyder på at hvis man begrænser tallet til dem som kan leve rimeligt af det, har vi cirka 100 tolke på heltid - næsten alle beskæftiget med EU-arbejde, 150-200 billedmedieoversættere, omkring 300-500 translatører med egen virksomhed eller i bureauer, 200 oversættere ved EU-institutioner og 30-60 litterære oversættere. Hertil kommer så de mange tolke og oversættere, som man normalt overser, men som bruges af læger, politi, retsvæsen og socialforvaltninger.

Men vi støder også ind i dårlige oversættelser. Desværre er professionalisme ikke defineret ved at folk får penge for det, for det er ret oplagt at mange af dem der oversætter instruktionsbøger, turistbrochurer, programmer for Det kongelige Teater, og *'Copenhagen This Week'* får penge for det. Så professionalisering må defineres som en generel højnelse af elitær oversættelse i en eller anden krydsning med levebrød. Tættere kommer vi det nok ikke.

Oversættelsesuddannelse

Professionalisering har også en vis tilknytning til uddannelse. Det første organiserede kursus for tolke og oversættere blev i hast sat på skinner af Den røde Hær i Rusland i 1940, mens den første anerkendte videregående uddannelsesinstitution for tolke og oversættere blev grundlagt i 1941 i Geneve hvor Folkeforbundet havde sit hovedkvarter og der var et erkendt behov for kompetente sprogfolk. I 1943 grundlagdes det højt anerkendte institut i Wien, og siden steg antallet af uddannelsesinstitutioner.

Fra omkring 1970 er antallet af højere uddannelsesinstitutioner der udbyder oversættelse eksploderet. For udenforstående er det måske ikke så oplagt i Danmark hvor handelshøjskolerne traditionelt har uddannet translatører, men i udlandet er det: i Spanien havde man for tyve år siden kun et eller to universiteter der udbød oversættelse. I dag er der over tyve.

Den største og mest betydende faktor er EUs sprogteneste der sikrer at de bedste kandidater fra medlemslandene faktisk også har udsigt til at få smør på brødet.

Der er også sket en vældig specialisering af oversættelserne, sådan at forstå at oversættelse normalt forudsætter en høj grad af specialfærdighed og specialviden. Film- og fjernsynstekstere tager sig af tekstning, tolkene ved EU-institutionerne er uddannede og omhyggeligt udvalgte til lige netop at tolke, og handelshøjskolernes kandidater er uddannet til at arbejde med eksempelvis juridiske og fagsproglige tekster. Netop fordi der kommer stadig mere stof der skal oversættes, er der på den ene side et skrigende behov for ”gode” oversættere og på den anden en stadig tilgang af folk uden

egentlige forudsætninger som sommetider slipper godt fra det, men ofte medvirker til at producere dårlige oversættelser.

Synliggørelsen

Oversætternes status er ændret på måder der langt fra er entydige. På den ene side er der så mange – også gode oversættere – der må kæmpe en hård kamp for at få arbejde, slås med urimelige deadlines og få en dårlig aflønning inden for en branche der er meget sæsonbetonet og svingende. På den anden side finder man sprogfolk ved for eksempel EU-institutionerne samt oversættere og tolke ved professionelle bureauer der har en god indtægt.

Det er stadig sjældnere, man møder holdningen at oversættere og tolke er et uundværligt men foragteligt folkefærd. Det er også stadig sjældnere, man er ude for at der i den vestlige verden bliver skreget ”oversætterfejl” ved seriøse møder, når de delegerede skal have en at skyde skylden på. Og det ganske bemærkelsesværdigt så ofte, man efterhånden i den internationale nyhedsdækning ser tolke i nærheden af politikere.

De moderne fjernsynskrige og den meget intensive mediedækning der har været af for eksempel krigen i Bosnien og Irak, betyder at folk er meget mere bevidste om at sproglige mellemænd er nødvendige. Og avisartikler om krigen viser også at tolke har fået større betydning: for ti år siden blev der blot slået en lokal ihjel, nu er det ganske ofte ”to amerikanere og deres tolk”. Tragedien er selvfølgelig den samme, men synliggørelsen af den sprogkyndige er stor. Og betydningen af at have sprogfolk er lysende klar. Ifølge Time Magazine har FBI tredoblet antallet af arabiskkyndige siden 11 september 2001, og ifølge Weekendavisens reportager fra Iran bruger koalitionsstyrkerne alene cirka 5.000 sprogfolk hvortil man så skal lægge det private firmaer bruger.

Sprogarbejde kan direkte udnyttes. I dagene op til Irakinvasionen var Jordans konge, der er uddannet i England, i London for at tale med Tony Blair. Ved pressekonferencen bagefter blev Blairs udtalelser tolket konsekutivt til arabisk, og kongens arabiske tolket konsekutivt til engelsk af en kvinde, en professionel tolk der stod med notesblokken. Jeg kunne se på mit ur at den var god nok. Denne her samtale er møntet mere på folk i Jordan end på englænderne, og derfor skal ordvekslingen igennem denne procedure hvor både englændere og jordanere kan følge med i alt hvad der bliver sagt. På den anden side var tolkningen ”god nok”, sådan at forstå at tolken tydeligvis holdt sig til de spontane ytringer, som de to statsledere kom med.

Oversættelsens kontekster

Et af de mest oversete forhold omkring oversættelse er at i nutidens verden finder langt den største del sted inden for landegrænserne. Dette er igen ikke særligt oplagt fra en dansk synsvinkel, for gennemsnitsdanskeren træffer ikke så ofte på oversættelse til andre sprog i Danmark, men den findes så sandelig mellem dansk og grønlandsk, færøsk, tyrkisk og så videre.

En af de væsentligste faktorer i denne forbindelse er at især efter anden verdenskrig har mindretal i meget høj grad fået ret til at tale deres eget sprog. Tager vi for eksempel Spanien er katalansk og baskisk accepterede, og i Baskerlandet skal alle officielle skrivelser, inklusive banale invitationer til møder, skrives på både spansk og baskisk.

I Sydafrika indførte man i 1994 en grundlovsmæssig sikring af ikke mindre end elleve officielle sprog med lige rettigheder, inklusive ret til at komme til orde i parlamentet, hvortil kommer en del religiøse sprog så som sanskrit og ”heritage languages” der spænder fra hindi til ukrainsk og som tales af forskellige grupper af indvandrere.

De små landes sprog

Der er også en anerkendelse af andre sprog på internationalt plan. En vigtig faktor er efter min vurdering at dansk blev et internationalt sprog med vores indtræden i EU i 1973.

I dagens EU er der cirka 50 millioner indbyggere ud af cirka 450 millioner der har et egentligt minoritetssprog som katalansk, valisisk, gælisk som deres hverdagsprog, og de støttes finansielt af EU, selv om de ikke promoveres i politiske sammenhænge.

Mange af de nye lande der er opstået efter kolonitiden og efter Sovjetunionens fald, søger en sproglig identitet: tjekkisk skilte sig ud fra slovakisk, slovensk opstillede skrappe regler for korrekt sprogbrug, usbekisk har gjort det samme og er langsomt i færd med at skifte de kyrilliske bogstaver ud med tyrkisk-prægede latinske.

Internettet giver også en god mulighed for repræsentation af små sprog. Ifølge den sidste pålidelige opgørelse jeg har set, er det nu kun 40 procent af alle hjemmesider der er på engelsk.

De store organisationer

EUs sprogarbejde misforstås ofte. Det vigtigste princip i det er nedfældet allerede i Romtraktaten og går på at alle medlemslandes officielle sprog også er officielle sprog i EU-sammenhæng. Det udmøntes i praksis i et meget bredt spektrum. Det spænder fra fælles lovtekster for alle medlemslande over pressemeddelelser til at enhver borger i EU der stiller en EU-institution et relevant spørgsmål, kan fremsætte det på og få det besvaret på sit modersmål. Men en speciel EU-oversættelse/tolkning kan man ikke tale om, da sprogarbejdet varierer fra institution til institution og ydermere omfatter et væld af forskellige teksttyper.

Sprogarbejdet er vokset som organisationen selv, og allerede inden udvidelsen med de ti nye lande 1 maj 2004 var der omkring 1000 tolke og 3000 oversættere og andre sprogarbejdere ved EUs institutioner. De arbejder altid mod deres modersmål. De daglige interne arbejdssprog ved EUs institutioner er engelsk og fransk, og ved ekspertmøder er der – efter behov – også tolkning til og fra andre sprog.

Nogle tror at EUs sprogarbejde er en babylonisk forvirring, hvor alle taler deres eget sprog, og at hvert ord så tolkes og oversættes direkte fra og til alle de tyve officielle sprog, som EU har efter udvidelsen. Men det er altså groft sagt kun arbejdssprogene engelsk og fransk, der anvendes til for eksempel at følge et direktivs udmøntning hvorefter det så er vigtige stadier i udviklingen og især færdiggørelsen af dem der finder sted på alle sprog. Godt 40 procent af teksterne har juridisk karakter. I enhver tekst der er juridisk bindende skal efterfølgende oversættelser altid følge de tidligere godkendte oversættelsers ordlyd.

I denne forbindelse kan man som dansker måske pege på et interessant problem. Efter min vurdering er dansk for tiden et af de sprog i verden der undergår de største ændringer i ordforråd, udtale, grammatik, sågar teksttyper, og i princippet vil denne fastholden af en tidligere formulering således i nogen grad være ude af trit med det eksakte sprogtrin i medlemslande hvis sprog er under stærk ændring. Det er et forhold som også sprogfolk fra andre lande har bemærket. Det er mest udtalt med tekster der går tilbage til det tidligste samarbejde, især franske og tyske fra sidst i 50'erne.

Personligt tror jeg at EU - som sædvanligt med sprogproblemer - løser det pragmatisk. Men i denne sammenhæng illustrerer forholdet, at enhver type oversættelse står over for udfordringer i nutidens verden, og at der er en enorm dynamik mellem sprog og arbejdet med dem.